

SCHIȚĂ DE PORTRET

AI. CISTELECAN

Prof. dr., Universitatea „Petru Maior”
din Târgu Mureș

Deși a fost unul dintre cei mai frenetici comentatori ai actualității literare, Laurențiu Ulici n-a atins niciodată cota de autoritate a criticilor din generația '60. Acest vicariat nu se datorează însă decît lipsei sale programatice (sau structurale) de entuziasm, circumspecției și rezervei cumpănite cu care a primit toate valorile (și valorile) literare ale perioadei postbelice. Nelipsit nici o clipă din facerea și desfăcerea ierarhiilor literare, Ulici n-a fost, totuși, un factor determinant în impunerea ori cristalizarea acestora. Chiar și acolo unde părea să aibă un atu – în administrarea critică a debuturilor, cărora le-a consacrat o atenție constantă și o rubrică permanentă (începînd din 1973), contabilizată editorial în trei volume de *Prima verba* –, el n-a contat ca principala voce autoritară și directivă, fie din cauza scepticismului congenital al comentariului, fie din punerea greșită a unor mize ori din aparența nivelatoare a receptivității, mai degrabă statistică decît axiologică. Această egalitate de tratament (sau „tonul calm”) e, la el, metodică, din convingerea că „supralicitarea și minimalizarea sînt egal primejdioase” în cazul debutanților. Opțiunile, cu toate acestea, nu lipsesc, iar volumele le pun și mai bine în lumină: ele împart materia debuturilor pe genuri (iar în interiorul lor, alfabetic), dar se deschid cu un capitol de „afinități” sau „selecțiuni”. Circumspecția lui Ulici e încă o dată motivată, căci multe din aceste opțiuni s-au dovedit, cu timpul, greșite. În ansamblul lor însă, cele trei volume alcătuiesc o panoramă a debuturilor din anii șaptezeci ai veacului XX, Ulici consemnînd debuturile cu năzuința exhaustivității. Oricît de concise, portretele sale surprind liniile definitive ale scriitorilor înzestrați sau, în cazul veleitarilor, le subliniază cu argumente – tot definitive – amatorismul.

Prima carte (*Recurs*) îl propune pe Ulici în dublă ipostază, de teoretician și interpret/analist. Prima calitate se va estompa cu timpul, Ulici devenind, tot mai hotărît, un practician al criticii, dar cu „introduceri” care îi

vor preciza succint poziția. Nota introductivă de aici, poemătică, îi definește acțiunea critică. Oricât de calm în exercițiul comentariului, Ulici presupune un fond pasional al scrisului critic („a scrie despre literatură iubind-o sau urînd-o”), nutrit de „iluzia creației” și respectînd primatul operei („a recunoaște supremația realității operei în raport cu aceea a autorului”) pe un fond de relativism; „recursul” critic nu e „o metodă” critică; provocînd „problemele contrarii”, el e o metodă „terapeutică”, ce are ca „obiect și intenție” opera, dar, în subtext, „critica criticii”. Relativismul lui Ulici e compatibil cu o critică de identificare („a privi opera ca și cum ai fi înălăuntrul ei”) și ține locul unei confesiuni („a scrie despre literatură ca despre tine”). Teoria poeziei e sumară: există o „poezie existență” („un fel de a fi în lume”) și o „poezie interpretare” („un fel de a vedea lumea”), ipostaze interferente, desigur. Teoria nu asuprește însă cu nimic analizele și interpretările din corpul volumului (dedicate marilor poeți interbelici, un capitol, și unor versuri memorabile, altul; prefațate de o triadă a miturilor „fondatoare”: Miorița, Manole, Luceafărul). Interpretarea versurilor izolate, cam prea liberă, e probă de virtuozitate. Mult mai consistente sînt portretele dedicate poezilor interbelici, în care Ulici surprinde aspecte inedite sau dezvăluie mecanisme ascunse ale viziunii, într-un limbaj critic ce nu-și refuză metafora. Comportamentul lui e unul lovinescian, atît în privința toleranței față de „artisticitatea” expresiei critice, cît și în privința traseului interpretativ, nu neapărat unul „impresionist”, dar practicînd saltul *in medias res*.

Eseurile din *Biblioteca Babel* sînt lecturi amestecate de „universală”, cu excepția unui capitol consistent dedicat lui Dostoievski (și a reluării „tripticului” mitic românesc). Forma lor e cea a unor prezentări de carte, dar cu insistență asupra unui element considerat central. Studiul despre Dostoievski e un mic dicționar (incomplet) de personaje, „analizate” și portretizate prin corelații și contraste (și cu un subtext metodic psihanalitic, destul de discret). Structura eseului privilegiază această abordare din convingerea că „drumul cel mai sigur de redescoperire” a literaturii lui Dostoievski „trece prin personaj, văzut ca unitate psihică, simultan unică și plurală”. Interesante fișe psiho-literare, portretele personajelor sînt complexe, nuanțate, vădit predispușe spre revelarea firii lor ascunse.

Afară de o *addenda* ce cuprinde studii (sau prefețe) despre Dosoitei, Miron Costin, Coșbuc și proza lui Macedonski, *Confort Procust* e o suită de comentarii despre literatura contemporană, precedată de un eseu despre condiția cronicarului. Condiție destul de ingrată la Ulici, căci „dincolo de

plăcerea lecturii e dezgustul de lecturi insipide”, iar „dincolo de orgoliul primului cuvînt e umilința lipsei de probe”. Critica de întîmpinare „echivalează cu o încercare de pipăire a neantului”, căci literatura e o realitate în continuă fugă. Dar nu numai din această condiție a literaturii se trage tristețea cronicarului, ci și din faptul că el poate acoperi maximum 20% „din producția editorială” (40% dacă practică lectura pe sărite). Impresionistă, de voie sau de nevoie, foiletonistica e meserie de diagnostician; merge, deci, la risc. Strict foiletonistică e însă doar partea secundă a volumului (*Privire pe fereastră*), căci *Privire de pe pod* cuprinde studii de sinteză, micro-monografii; și unele și altele sînt însă selectate prin prisma valorii autorilor (deci cu riscuri minime). Metoda lui Ulici e cam aceeași și în studii, și în cronici: un racursiu critic, sintetizator, și apoi o desfacere a operei pe liniile ei de forță, cu revelarea elementelor de înnoire, tematică și vizionară deopotrivă.

Ambițiile (sau nostalgiile) „exhaustive” ale lui Ulici se văd limpede odată cu masiva *Literatura română contemporană*, abia primul fascicul (și rămas singurul) din cele șase pe care intenționa să le consacre literaturii postbelice (cîte unul pentru fiecare promoție identificată de Ulici în această perioadă, plus unul cu literatura diasporei). *Introducerea* e însă o adevărată introducere pentru întreaga literatură postbelică, punînd premisele unei istorii literare reale. Principiul structural e cel al succesiunii generațiilor, dar conceptul de generație, preluat de la Thibaudet (cu nuanțările aduse de Vianu), e recondiționat de-a dreptul spectacular. În scurt, pentru Ulici fiecare generație e alcătuită din trei segmente deceniale: două aripi turbulente și un miez liniștit, discret, peste care cele două extreme s-ar bate pentru a-și impune hegemonia. Această viziune trinitară domină legic toată istoria noastră literară, doar că rupturile nu se produc la finele deceniului, ci pe la jumătatea lui, în anul VI. Toată istoria noastră literară (pornind de la 1820) e făcută de jocul a cinci generații, respectiv de jocul a cincisprezece promoții. Propunerea lui Ulici, dincolo de faptul că reprezintă un triumf al spiritului geometrizarant, se bizuie pe un element de pietate, întrucît noua convenție generaționistă e un omagiu adus debutului lui Eminescu. Firește că o evoluție atît de geometrică a literaturii plachează peste istorie o abstracțiune, nelăsînd evenimentelor șansa de a precipita sau frîna fenomenele spirituale, de a brusca devenirea literară și problematică. Nu e loc pentru catastrofă și imprevizibil în istoria literară a lui Ulici, premeditată de un metronom generaționist. În virtutea acestei legi a triadei ce calcă peste evidențe de dragul geometriei, generația ‘80, de pildă, devine o simplă promoție (gălăgioasă,

intempestivă) atașată celei de la '60, Ulici ignorând ruptura de sistem și sensibilitate literare aduse de ea.

În mod premeditat, provocator și demonstrativ, Ulici și-a început proiectul prin cea mai riscantă și mai fragilă parte a sa. El ridică aici un monument „promoției '70”, adică tocmai acelei promoții pe care nimeni, în dialogul creativ, n-a simțit-o ca pe o unitate organică sau dialectică, una coerentă programatic și atitudinal. Caracteristicile generale ale promoției sînt, însă, mai degrabă caracteristicile personale ale lui Ulici, care se admiră în oglinda propriei promoții, definind-o prin „orgoliul construcției” care „s-a dovedit a fi fost mai tare decît dorința recunoașterii imediate”. Toate subtilitățile flatante și abil raționalizate grupate sub „Calea așteptării” nu sînt decît efectul de umbră pe care propria personalitate îl lasă atunci cînd se întinde peste propria promoție. Zelul promoțional partizan al lui Ulici e, în bună parte, victima mirajului statistic (500 de autori intră în promoția '70!), în măsura în care acesta devine baza unei proiecții în care se induce coerență, iar aceasta, la rîndul ei, e transformată în ireductibilitatea unei identități. *Introducerea și Promoția '70 – privire generală* sînt strădanii admirabile de a atesta existența și identitatea acestei promoții, dar analistul care vine pe urma arhitectului e primul sabotor al acestuia. Promoția '70 există la sfîrșitul introducerii, dar ea nu mai există la sfîrșitul cărții. Aspectul e mai degrabă unul de „panoramă” decît unul de „istorie” (fie și fragmentară), căci lipsește cu totul fenomenalitatea literară (contrasă într-un tablou general introductiv). Soluția aleasă de autor, a șirului de portrete, lasă pe dinafară elementele devenirii, dialogul formulelor și cauzalitatea inefabilă, dar inerentă, a procesului literar.

Apartenența la o generație (respectiv promoție) e decisă de două criterii: cel al debutului – criteriul decisiv, corectat, în cazuri de flagranță, de criteriul participării la o anumită paradigmă sau „timp literar”. Înăuntrul acestei compartimentări funcționează, mai degrabă din necesități convenționale, o departajare pe genuri literare. Deși nu multe, sunt cîteva cazuri care-i dau de furcă istoricului, fie că e vorba de vocații multiple, fie că e vorba doar de preocupări multiple. Ca și la E. Lovinescu, autorii sînt „tranșați” pe genuri și nu tratați unitar (dar unii sînt uitați la „tranșare”). În fine, înăuntrul fiecărui gen Ulici introduce cinci etaje valorice, parterul reprezentîndu-l simpla consemnare bibliografică.

Provocatoare ca proiect arhitectural, panorama lui Ulici e mult mai credibilă în detaliul analitic decît în ansamblul construcției (articolele sînt, de

regulă, cronici și recenzii integrate). Oricît s-ar strădui să vadă, concomitent, și pădurea și copacii, privirea lui izolează pregnant, dînd relief detaliului. Dar asta, desigur, și din cauză că volumul e, în primul rînd, o sistematizare a activității de cronicar a lui Ulici. Asta explică (în parte) și starea ei referențială riguros adamică. Ulici e singur cu propria promoție, e singurul critic al promoției (deși pe tăcute, la modul aluziv, sînt respinse numeroase opinii și cartea întregă e monumentul unei polemici). Parte din material s-a pierdut în timpul redactării, dar și așa a rezultat o panoramă impresionantă, care-și atașează și principiul dicționarului, și pe cel al bibliografiei.

Începînd cu *Puțin, după exorcism...* cărțile lui Ulici devin preponderent de comentariu politic și de eseu ideologic. Acest volum strînge publicistica frenetică din 1990-1991, cu analize ale actualității politice, dar mai ales ale mentalității publice. Ca mai toți scriitorii trecuți la publicistică politică și la comentariile de actualitate, și Ulici e un moralist, un utopist temperat. Oricît de implicat în noua viață politică, Ulici nu și-a pierdut nimic din simțul ludic; o dovedește amplul eseu *Bridge... politic* (Ulici era, într-adevăr, mare jucător de bridge), în care regulile jocului de cărți sînt aplicate jocului politic.

Publicistica de acest tip e continuată în *Dubla impostură* (culegînd articole din perioada 1991-1995), cu un capitol – *Intoarcerea în Ithaca* – de noi comentarii literare rezervate strict (cu o excepție: Petre Țuțea) unor scriitori din diaspora (de la Mircea Eliade la Vasile Gârneț). Comentariile nu mai au răbdarea celor de dinainte și par simple prezentări. Strict politice sînt articolele din prima secțiune („*Independentul*” ca *ființă politică*); cele din a doua parte („*Apolitical*” ca *ființă culturală*) abordează probleme legate de condiția culturii (și a literaturii îndeosebi) în noul climat și regim politic.

De publicistică „antropologică” e culegerea postumă de eseuri *Mitică și Hyperion*. Eseurile de aici au ca linie unitară un fel de „patologie” a românului, Ulici făcînd un inventar al bolilor de mentalitate și comportament. Spirit constructiv, el caută de fiecare dată leacul maladiei identificate, iar articolele vin ca niște remedii. Ele fac parte dintr-o cură a spiritului românesc, o cură menită să-l ducă pe acesta înapoi la privilegiul *originar* al centralității europene, loc de drept pe care românul și l-a renegat mereu. Această centralitate de teme, refuțată sau disimulată, contrariată sau lepădată, e revelată din adîncurile psihologiei etnice și repropusă ca soluție de viitor. O reformă în spirit e ceea ce propune Ulici: în spiritul comunitar și în cel individual deopotrivă. Iar pentru ca această reformă să aibă șanse, el relevă,

tacticos și cu farmecul calm al înțelepciunii, premisa majoră încurajatoare, acea centralitate îngropată (cea geografică e argumentul decisiv). Pentru a o relansa în istorie e nevoie însă, mai întâi, de o operație preliminară de degajare de sub straturile malformate și malformative sub care ea zace. De aici nevoia unui inventar de maladii și tentația de a vedea cu prioritate ceea ce e disfuncțional – în raport cu propria vocație – în structura românului. Ulici procedează astfel la o analiză „structurală” a românului, relevând defectele structurale în diacronia istoriei și în sincronia culturii. Divorțul dintre fapte și vorbe (cu privilegierea celor din urmă), dezechilibrul dintre „eul diurn” și cel „nocturn”, adaptabilitatea, colocvialitatea, minimalizarea evenimentelor grave ș.a. sînt printre principalele defecte de structură. Deriziunea gravității, bunăoară, se face „prin umor, distanțare ironică, aruncare în anecdotic sau în derizoriu, tachinerie, ridiculizare, lipsă de atenție”. Ulici subliniază și partea „pozitivă” a acestor însușiri, dar le consideră „contra-productive” și propune o terapie culturală. Demersul său educativ vrea să oprească, măcar de acum încolo, fatala „cădere în operetă” a istoriei noastre. Analiza de identitate pe care el o face e mereu angajată în perspectiva viitorului european al românilor. Reflecțiile de psihologie etnică, de antropologie ajung mereu la un fond de observații morale. Și nu s-ar putea spune că Ulici nu e, în fond, un moralist acut, pe linie franțuzească; observările sale morale au tăietura elegantă a acestora și chiar „cinismul” inteligenței lor. Adesea comentariile sale se contrag în aforisme gravate.

Greul dezbaterii – sau miezul acesteia – e constituit însă de redefinirea structurii spirituale a românilor, văzută de Ulici ca un „oximoron”: Mitică și Hyperion deodată. Nu-i o investigație savantă, ci mai degrabă una eseistică, menită anume să-și potenteze forța modelatoare.

*

Ulici, Laurențiu, critic literar și eseist. Născut la 6 mai 1943, în Buzău; decedat la 16 nov. 2000, la Părău, Brașov. Fiul șefului de gară Petru Ulici și al Elisabetei (n. Canetti). Liceul „I.L. Caragiale” din Ploiești (absolvit în 1960). Facultatea de Filologie a Universității București (licența în 1966) și Facultatea de Filosofie a aceleiași universități (licența în 1970). Doctor în litere, cu o teză de teorie literară (1973). Debutează cu poezie, în *Luceafărul*, în 1959. Primele articole de critică literară, în *Contemporanul*, 1965. Editorial a debutat în 1971, cu *Recurs* (Editura Cartea Românească, București). În perioada 1966-1989, redactor la *Contemporanul*. Din 1990, director al seriei

noi a revistei *Lucașfărușul*. Între 1992 și 1994, vicepreședinte al Uniunii Scriitorilor din România; din 1994, președinte al Uniunii. Angajat politic după 1990; a fost unul dintre întemeietorii Partidului Alternativa României și unul dintre cei trei copreședinți ai acestuia; senator pe listele Convenției Democratice Române în legislatura 1996-2000. A semnat și cu pseudonimele Laurențiu Buga, Mircea Moga, Al. Rona, Igorescu, Laborios. A colaborat la *Amfiteatru*, *Argeș*, *Vatra*, *Lucașfărușul*, *Contemporanul*, *România literară*, *Tomis*, *Familia*, *Transilvania* ș.a., în multe din ele cu rubrici permanente. A mai publicat volumele: *Prima verba*, I, II, III (primele două la Editura Albatros, București, 1975 și 1978, ultimul în 1991, la Editura de Vest, Timișoara), *Biblioteca Babel* (Editura Cartea Românească, București, 1978; premiul Uniunii Scriitorilor), *Confort Procust* (Editura Eminescu, București, 1983; premiul Uniunii Scriitorilor), *Puțin, după exorcism...* (Publishing House Elf, București, 1991), *Dubla impostură* (Editura Cartea Românească, București, 1995), *Literatura română contemporană*, I, *Promoția '70* (Editura Eminescu, București, 1995; premiul Uniunii Scriitorilor) și *Scriitori români din afara granițelor țării* (1996). Postum, în îngrijirea Aureliei Ulici, soția criticului, a apărut culegerea de eseuri și publicistică *Mitică și Hyperion* (2000). În 1997 publică o masivă antologie de poezie românească (*O mie și una de poezii românești*, 10 volume). În 1988 a publicat o antologie de literatură universală, în două volume masive, intitulată *Nobel contra Nobel* (Editura Cartea Românească, București). A îngrijit/prefătat și ediții din Coșbuc, Macedonski și o antologie cu ample comentarii din poezia interbelică (*Nouă poeți* – Editura Enciclopedică, București, 1974).

*

Opera:

Recurs, București, 1971; *Nouă poeți*, București, 1974; *Prima verba*, I, (1973-1974), București, 1975; *Prima verba*, II, București, 1978; *Biblioteca Babel*. Eseuri, București, 1978; *Confort Procust*, București, 1983; *Nobel contra Nobel*, Propuneri, prezentări și antologie de Laurențiu Ulici, București, 1988; *Puțin, după exorcism...*, București, 1991; *Prima verba*, III, Timișoara, 1991; *Dubla impostură*, Eseuri, București, 1995; *Literatura română contemporană*, I, *Promoția '70*, București, 1995; *Scriitori români din afara granițelor țării*, București, 1996; *Mitică și Hyperion*, ediție îngrijită de Aurelia Ulici, prefată de Doina Uricariu, București, 2000.

Referințe critice:

Gheorghe Grigurcu, *Idei și forme critice*, București, 1973; idem, *Critici români de azi*, București, 1981; idem, *Între critici*, Cluj, 1983; Dan Culcer, *Citind sau trăind literatura*, Cluj, 1976; idem, *Serii și grupuri*, București, 1981; Mircea Iorgulescu, *Scriitori tineri contemporani*, București, 1978; idem, *Prezent*, București, 1985; Mihai Ungheanu, *Lecturi și rocade*, București, 1978; Mihai Dinu Gheorghiu, *Reflexe condiționate*, București, 1983; T. Tihan, *Apropierea de imaginar*, Cluj, 1988; Al. Cistelean, în *Vatra*, nr. 9/1995; idem, *Diacritice*, București, 2007; Ion Simuț, *Critica de tranziție*, Cluj, 1996; Cornel Moraru, *Obsesia credibilității*, București, 1996; idem, în *Dicționarul esențial al scriitorilor români*, București, 2000; idem, în *Dicționarul Scriitorilor Români*, R-Z, București, 2002; Gabriel Dimisianu, *Lumea criticului*, București, 2000; Irina Petraș, *Panorama criticii literare românești*, Cluj, 2001; *Portret de grup cu Laurențiu Ulici*, ediție îngrijită de Gheorghe Pârja, Echim Vancea și Ioana Petreuş, Cluj, 2002; Ion Bogdan Lefter, *Anii '60-'90. Critica literară*, Pitești, 2002; Iulian Boldea, *Scriitori români contemporani*, Tîrgu Mureș, 2002; idem, *Vîrstele criticii*, Pitești, 2005; *Luceafărul*, nr. 17/2003 (număr dedicat); Mihai Cimpoi, *Critice*, III, Craiova, 2003; Aurel Sasu, *Dicționarul biografic al literaturii române*, Pitești, 2006; Marian Popa, *Istoria literaturii române de azi pe mâine*, București, 2009; Laurențiu Hanganu, în *Dicționarul general al literaturii române*, București, 2009.

(Preluat din vol. *Fișe, schițe și portrete*, Editura Muzeul Literaturii Române, București, 2018)

Rezumat: În articolul de față se propune un portret amplu al criticului, istoricului literar, eseistului și comentatorului Laurențiu Ulici. Este analizată metoda Ulici – un racursiu critic, sintetizator, și apoi o desfacere a operei pe liniile ei de forță, cu revelarea elementelor de înnoire, tematică și vizionară deopotrivă –, în baza cronicilor, eseurilor și studiilor din volumele *Prima verba*, *Recurs*, *Biblioteca Babel*, *Confort Procust*. Autorul comentează teoria generaționistă în *Literatura română contemporană* – fiecare generație e alcătuită din trei segmente deceniale: două aripi turbulente și un miez liniștit, discret, peste care cele două extreme s-ar bate pentru a-și impune hegemonia. De asemenea, se propune o interpretare a metodei Ulici din comentariile politice, eseuri ideologice și publicistica „atropologică” din cărțile *Puțin, după exorcism...*, *Dubla impostură*, *Mitică și Hyperion*.

Cuvinte-cheie: Laurențiu Ulici, metodă, eseu, cronică, istoria literaturii, generație, comentariu politic, publicistică antropologică.

Abstract: The present article offers an ample portrait of the critic, literary historian, essayist and commentator Laurențiu Ulici. The Ulici method is analysed – a critical, synthesizing recursion, and then a splitting up of the work along its influential lines, with the revelation of renewal elements, as well as of thematic and visionary ones – based on chronicles, essays and studies from the volumes *Prima Verba*, *Recurs*, *The Library of Babel*, *Procust Comfort*. The author comments on the generationist theory developed by Ulici in *The Contemporary Romanian Literature* – each generation is made up of three decennial segments: two turbulent wings and a quiet, discreet core, over which the two extremes would fight to impose their hegemony. The author also offers an interpretation of the Ulici method in political commentaries, ideological and anthropological essays from the books *A Little, after Exorcism ...*, *The Double Imposture*, *Mitică and Hyperion*.

Keywords: Laurențiu Ulici, method, essay, book review, history of literature, generation, political commentary, anthropological essay.

O parte din volumele publicate de Laurențiu Ulici